

PhDr. Antonín Rašek

Šest let Bílé knihy o obraně ČR - její možná perspektiva

Možná by si nikdo na historicky zahajující Bílou knihu o obraně České republiky nevzpomněl, kdyby se nyní na ministerstvu obrany nechystala nová. Ta první spatřila světlo světa za ministra Vítězslava Holáňe v roce 1995, byla skutečně bílá, jen s tříbarevnou vlajkou a s názvem na obálce.

* * *

První, co člověka napadne, je otázka, kdy bylo a je vůbec vhodné takovou publikaci vydat. Na začátku devadesátých let těžko, teprve jsme se dozvídali, že v demokratických zemích na Západě něco takového existuje. Příležitost byla po zrodu české armády, ale pravděpodobně to nikoho nenapadlo nebo nebylo o čem v ní psát, snad jen o tom, jak se československá armáda kultivovaně rozdělila. Konečně se zapomnělo obnovit i Radu obrany státu a vydat novou vojenskou legislativu. Počkali jsme si na to téměř šest let, takže Bílá kniha byla přece jen o polovinu času rychlejší. Jediným dostatečným důvodem jejího vydání snad bylo, že byla údajně realizována Koncepce výstavby armády do roku 1996 a vláda schválila novou Vojenskou strategii České republiky. A snad také naše úspěšná vojenská angažovanost v mírových operacích OSN. Stejně tak ovšem bylo pozitivní seznámit veřejnost s perspektivou rozvoje v této oblasti.

Než vyjde nová Bílá kniha, je seriózní se kriticky zamyslet nad tou, jejíž osud se naplnil. Nad její strukturou i obsahem.

Bezpečnostní politika České republiky

Bezpečnostní politiku charakterizovala první Bílá kniha jako „... *souhrn opatření kodifikující odpovědnost státu za vytváření a udržování takových podmínek vnitřního a vnějšího bezpečnostního klimatu, které umožní efektivní rozvoj státní prosperity*“ [1]. Chápe ji i v rovině konceptuální a realizační.

Brzy nato jsme měli k dispozici Bezpečnostní politiku České republiky chápající tento pojem „... *jednak jako souhrn politických cílů a prostředků k dosažení bezpečnosti, obrany a ochrany státu a jeho občanů, jednak jako souhrn aktivit, vedoucích k realizaci této politiky. Je tudíž odezvou nejen na vnější ohrožení státu, ale i na ohrožení jeho vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku, na ohrožení občanů projevy kriminality všeho druhu... Bezpečnostní politika je souhrnem zahraničněpolitických, vojenskopolitických a vnitřně bezpečnostních politických komponent... má komplexní kvalitu věcnou i systémovou*“ [2]

Bílá kniha považovala za největší nebezpečí rozdělení a budoucnost jaderného potenciálu bývalého SSSR, počínání Ruska, situaci na území bývalé Jugoslávie včetně eskalace konfliktu na jihu, dále na Kavkazu a šíření islámského fundamentalismu.

Při zajištění státní svrchovanosti a územní celistvosti se Česká republika spoléhala na přetvářející se Organizaci spojených národů, Evropskou unii, Západoevropskou unii a Organizaci pro bezpečnost spolupráci v Evropě. Prvořadým cílem bylo plnohodnotné členství v NATO, k němuž se Česká republika připravovala prostřednictvím Severoatlantické rady pro spolupráci a aktivitami v Partnerství pro mír. Od 1. září 1994 působila při NATO v Bruselu styčná mise Armády České republiky.

Čeští vojáci plnili mírové úkoly ve funkcích vojenských pozorovatelů (453 vojáků na územích deseti států) a jako dobrovolní příslušníci kontingentů (více než čtyři tisíce vojáků). Nejvýznamnější událostí byla účast ve válce v Perském zálivu a vyslání českého praporu na území bývalé Jugoslávie.

V tu dobu se Bílá kniha zabývala i odzbrojením a kontrolou zbrojení, protože od té doby jako by se tato agenda z jednacích stolů vytratila, na pořadu je modernizace armád a vyzbrojování.

Vojenská strategie České republiky

Vojenská strategie byla přijata vládou v prosinci 1994. Její základní úkol zněl: „*Česká republika a její armáda musí být připravena čelit vojenskému napadení jakkoli silným protivníkem a z kteréhokoli směru a za jakýchkoli podmínek zahájení a vedení války s využitím všech možností mezinárodních bezpečnostních struktur a spojenců.*“ [3] Bylo zřejmé, že toto je nereálné zadání. Objevilo se však v trochu jiném znění i konci stejné podkapitoly Hlavní principy vojenskostrategické koncepce obrany, ne ovšem tak rigorózně: „*Možnosti obrany České republiky jsou limitovány. Při pozemním napadení je Armáda České republiky schopna samostatně odrazit agresi a vést obranu na jednom operačním směru, se současným zabezpečením obrany důležitých objektů pro funkci státu. Při napadení z několika směrů, při velké převaze protivníka nebo při rozpoutání regionálního či globálního konfliktu úspěšnost vlastní obrany vyžaduje, aby Českou republiku podpořili spojenci.*“ [4]

První etapa tehdejší transformace armády do 31. 12. 1995 předpokládala: snížení počtu stupňů velení, vojsk, výzbroje a techniky, redislokaci vojsk s následným snížením počtu posádek, leteckých základen a dalších vojenských objektů. Důraz měl být kladen na dokončení změn v personální struktuře armády, její profesionalizaci a kvalitativní změny v přípravě velitelů, štábů, vojsk a záloh. Měl být zdokonalen systém řízení a velení a přechod na standardy NATO. Měla se zvýšit kvalita a efektivnost logistické podpory. Klíčové bylo zavedení systému plánování, programování a rozpočtování jako předpoklad transparentnosti a efektivního využívání zdrojů.

Podstatná část těchto úkolů nebyla splněna pro další extenzivní rozvoj armády udržované v rozsahu 0,75 % populace a s válečnými počty třikrát až čtyřikrát vyššími. Nebylo reálné udržet na vysoké úrovni jednu brigádu rychlého nasazení, sedm mechanizovaných brigád, čtrnáct brigád územní obrany, pět leteckých základen, dvě brigády protiletadlového raketového vojska, tři brigády radiotechnického vojska a další útvary, jednotky a zařízení speciálních druhů vojsk. Předpokládaného standardu

dosáhla do 31. 3. 2001 jen jedna rota brigády rychlého nasazení, jedna protichemická rota a roj vrtulníků.

Vývoj koncepce obrany

Bílá kniha v této části připomíná, že Československá lidová armáda měla na konci osmdesátých let 85 % vojska na území České republiky, kdežto jen 15 % na Slovensku. Mírovou armádu tvořily velitelství dvou vojenských okruhů, 1. a 4. armáda, 10. letecká armáda, Velitelství protivzdušné obrany státu, Štáb civilní obrany, speciální svazky a útvary, vojenské školy a další zařízení. Hlavní bojovou sílu tvořilo patnáct vševojskových divizí, dvě letecké divize, dvě divize protivzdušné obrany, dělostřelecká divize, raketové a protiletadlové raketové svazky útvary. V provozu bylo šestnáct stálých letišť. Z 61 405 vojáků z povolání bylo 41 715 generálů a důstojníků a 19 690 praporčíků.

Zásadními dokumenty na počátku devadesátých let byla Smlouva o konvenčních silách v Evropě z 19. 11. 1990, koncepce výstavby československé armády do konce roku 1993 a zákon o civilní službě a zkrácení vojenské základní služby ze 24 na 18 měsíců. Vojenská doktrína ČSFR byla vyhlášena Federálním shromážděním 20. 3. 1991. Nedefinovala žádného konkrétního nepřítele, respektovala princip rozumné obranné dostatečnosti, ukládala v případě napadení odrazit pozemní a vzdušný útok agresora z jakéhokoli směru a na jakoukoli část území a ukládala poskytnout ozbrojené síly k v rámci mírových úkolů OSN, k likvidaci ekologických a jiných katastrof. Armáda měla být přebudována na výlučně obranou. Znamenalo to rozmístit ozbrojené síly rovnoměrně po celém území republiky. To se s výraznou redukcí počtů vojsk a zbraňových systémů v podstatě podařilo včetně pozdějšího organizovaného rozdělení armády.

Armáda České republiky měla po rozdělení v pozemním vojsku dvě tankové divize na snížených počtech, tři mechanizované divize, jeden raketový pluk, dvě dělostřelecké brigády, čtyři ženijní brigády, dvě brigády chemické ochrany, jednu spojovací brigádu, dvě brigády technického zabezpečení, dvě brigády materiálního zabezpečení a dvě zdravotnické brigády. Letectvo a PVO mělo smíšený letecký sbor, dvě divize PVO, jeden letecký školní pluk a jeden dopravní letecký pluk. Celkem měla AČR 105 522 osob a mimo počty AČR 14 872 osob.

Je zřejmé, že základní problémem i přes výrazné redukce bylo přetrvávání extenzivního charakteru rozvoje armády se spíše útočnými zbraňovými systémy. Tak velická a takto strukturovaná armáda neměla naději na modernizaci a později být vážným příspěvkem členství v NATO.

Armáda České republiky

Transformace armády se realizovala podle Koncepce výstavby AČR do roku 1996. Kladným prvkem bylo přechod na třístupňový systém velení s brigádami na taktickém stupni a další redukce vojsk. Vojenská základní služba byla snížena na 12 měsíců. Bylo vytvořeno velitelství 1. a 2. armádního sboru, velitelství sboru taktického letectva, sboru PVO a logistiky. Pozemní vojsko mělo brigádu rychlého nasazení, pět mechanizovaných brigád a třináct brigád územní obrany. V letectvu a PVO vzniklo pět

leteckých základen. I tato organizační a početní struktura redukující armádu na 65 tisíc vojáků a opuštění 61 posádek se ukázala jako neudržitelná. Navíc tyto časté reorganizace měly vážné sociální důsledky, a proto objektivně docházelo ke spontánním odchodům vojáků z povolání do zálohy, což se odrazilo s neřízeným personálním procesem s vážnými důsledky na personální strukturu, a to zvláště pokud jde o vojenské odbornosti a optimální setrvání ve vojenských funkcích na různých stupních velení. Ačkoli transformace armády pokračovala pomalu, ani této situaci se nepřizpůsobila velikost a dislokace vojenských škol. Nepodařilo se modernizovat vědeckovýzkumnou základnu. Souviselo to se špatným stavem českého zbrojního průmyslu. Byla v podstatě zlikvidována organizační základna sociálního a strategického řízení.

Nic proto neopravňovalo k tvrzení, že „výstavba armády v letech 1996-2005 bude zaměřena především na kvalitativní rozvoj. Cílem bude dosáhnout početně malé, konvečně vyzbrojené a vysoce funkční nestranické armády s vysokým stupněm profesionalizace, připravené k obraně státu a schopné podílet se na společných operacích mezinárodních mírových sil.“ [5]

V první etapě výstavby do roku 2000 měla být pozornost soustředěna na stabilizaci organizačních struktur, zdokonalení systému řízení a velení začleněním automatizovaných systémů, informatiky, spojení a prostředků pro vedení boje v noci. Mělo být zahájeno přezbrojování na nové letouny, začleňování moderních prostředků protivzdušné obrany, protitankových a zatarasovacích prostředků a inteligentní munice. Druhá etapa po roce 2000 měla být zaměřena na pozemní vojsko a vzdušné síly. V první etapě se zdařilo plnit úkoly jen zčásti. Stejně tak je možné kriticky hodnotit i situaci v jiných oblastech.

V personální oblasti stejně tak měly být např. „dokončeny změny ve struktuře armády se zaměřením na profesionalizaci a tomu odpovídající sociální zabezpečení, na zajištění plynulého a rovnoměrného naplňování struktur armády osobami v plánovaných počtech a kvalitě v souladu s kariérním řádem.“ [6] Stalo se?

Zdroje v rezortu obrany

Bílá kniha vycházela z konstatování o politické a ekonomické stabilitě zemí. Nepředpokládala, že dojde k vážné společenské situaci, která dokonce byla označována jako ekonomická krize.

V červenci 1993 ministr obrany rozhodl zavést systém plánování, programování a rozpočtování k plánování a využívání lidských, věcných a finančních zdrojů pro potřeby obrany. Zároveň vytvořil Radu pro plánování a řízení obranných zdrojů. Tento systém předpokládá mít desetiletou dlouhodobou perspektivu, střednědobé programování a rozpočtování na příslušný rok. Výstupem fáze plánování je Plán lidských, věcných a finančních zdrojů rezortu na období deseti let. Výstupem fáze programování je Programový plán na pět let. Výstupem fáze rozpočtování je návrh rozpočtu na příslušný rok.

Situace na začátku roku 2001 ukazuje, že právě ve zdrojích jsou nejzákladnější komplikace rezortu obrany.

V lidských zdrojích rezort předpokládal nepřesáhnout hranici 0,7 % populace, konkrétně 65 000 vojáků. Občanských zaměstnanců se plánovalo ponechat v armádě

27 000. Ukázalo se, že je to obecně nereálné, armáda by měla mít, jak se již navrhovalo v roce 1993 v Institutu pro strategická studia, cca 40 000 vojáků. Nebude problém získat cca každoročně 400 nových důstojníků, možná ani stejný počet praporčíků. Horší je to se zajištěním rotmistrovského sboru v uvažovaných počtech 15 000 až 25 000 osob, tzn. ročně získat cca 2000 až 3000 nových rotmistrů. To se nedařilo ani z první republiky, kdy plánované stavy byly naplňovány nanejvýš na poloviční počty. Bude nejspíš třeba získávat poddůstojníky z povolání se základním vzděláním, event. s vyučením. Ani pokud jde o povolávání vojáků do základní služby není situace nijak příznivá, protože polovina jich není schopna nastoupit pro zdravotní potíže a pětina volí raději civilní službu. Z vysokoškoláků nastupuje do armády jen 15 %.

Věcnými prioritami mělo zejména být:

- budování automatizovaných systémů velení, řízení a spojení,
- růst úrovně a účinnosti průzkumu a prostředků radioelektronického boje,
- zabezpečení specifické výzbroje pro brigádu rychlého nasazení,
- zvýšení efektivity letecké techniky a obranných zbraňových systémů, zejména protivzdušných a protitankových,
- výstavba nového systému logistické podpory vojsk.

I z těchto záměrů se uskutečnilo jen torzo, dokonce existují i vážné problémy pokud jde o realizaci nejnáročnější zakázky, jakou jsou letadla L-159 ALCA. Nemluvě již o tom, jaké mají problémy jednotky rychlého nasazení, např. s padáky ap. Podobně tomu je i se záměry ve zbrojním průmyslu. Nepodařilo se také zajistit řádný výběr dodavatelů, dokonce v této oblasti docházelo k trestným činům, což armádu poškodilo na veřejnosti. Celková situace v této oblasti dostala rezort až na okraj vážných finančních potíží.

Obrana a společnost

Bílá kniha vychází z myšlenky, že vojenská obrana České republiky je založena na všeobčanském principu a odpovědnost je svěřena ústavním orgánům. Civilní kontrola je zajištěna parlamentní kontrolou, podřízením prezidentu republiky a vládě s tím, že vrcholová místa v rezortu obrany zastávají civilisté.

V demokratické společnosti se předpokládá, že je zajištěna integrace armády s touto společností a styk s veřejností jako vzájemná a cílevědomá informační a věcná spolupráce mezi armádou a jejím okolím. I když Bílá kniha předpokládala existenci a činnost rad pro styk s veřejností, v podstatě jejich vliv byl nevýznamný a na stupni rezortu byl zrušen.

Všechny tyto okolnosti se odrážejí v kritickém vnímání rezortu a ozbrojených sil ve veřejnosti, podmiňují vztah k němu včetně vlivu na rekrutaci mladých mužů a žen do armády.

Do budoucnosti je patrné, že rozhodne-li se rezort obrany vydat další Bílou knihu, musí k tomu zvolit vhodný okamžik, kdy je schopen kritické reflexe polistopadového vývoje v oblasti bezpečnosti a ozbrojených sil včetně obsahu Bílé knihy, má k dispozici odpovídající a schválené dokumenty jako je bezpečnostní strategie, strategie obrany, vojenská strategie a koncepce rezortu obrany a také se svým způsobem může pochlubit dosaženými úspěchy.

Ústav strategických studií při Vojenské akademii v Brně uspořádal 20. 4. 2001 pod záštitou ministra obrany Vladimíra Vetchého a za velmi reprezentativní účasti představitelů ministerstva obrany, armády, parlamentu, Kanceláře prezidenta republiky, řady ministrů a bezpečnostní komunity kolokvium na téma „Příprava Bílé knihy o obraně České republiky“.

Ani v jednom příspěvku se neobjevila pochybnost o účelnosti takového dokumentu, spíše jakého by měl být charakteru, rozsahu ap. Převládá názor, že Bílá kniha by měla odrážet obsah schválených dokumentů týkající se této oblasti a prezentovat neoddiskutovatelné úspěchy ozbrojených sil, tzn. neměla by cokoli suplovat, pokoušet se vnášet do textu jakkoli smysluplné a správné představy zpracovatelů.

Většina se také klonila k názoru koncipovat Bílou knihu jako odborný text a z této rozsáhlejší publikace vypracovat kratší a sdělnější variantu pro veřejnost, jak si přeje i prezident republiky. Zpracovatelé se domnívají, že by Bílá kniha měla být vydána cca za půldruhého roku, tj. zhruba do konce roku 2002.

Možná struktura příští Bílé knihy

Na základě analýzy první Bílé knihy, současných našich potřeb a konfrontace s podobnými texty v západních demokratických zemích lze navrhnout jednu z možných osnov této publikace.

1. Analýza polistopadového vývoje a současné bezpečnostní prostředí.

V této kapitole by měl být popsán polistopadový vývoj ozbrojených sil od neutrálních a později loajálních postojů až k podpoře demokratického rozvoje, která se projevila již na přelomu roku 1989 a 1990 při uklidňování chování amnestovaných vězňů a zvláště při odchodu sovětských vojsk. Armáda se v tu dobu řídila vídeňskými ujednáními a později první vojenskou doktrínou, na jejichž základě byla provedena reorganizace a redislokace vojsk. V armádě byl vytvořen úsek strategického a sociálního řízení, začala se rozvíjet s využitím prvků participativní demokracie. Na přelomu roku 1992-1993 se při rozpadu Československa také velmi kultivovaně rozdělila, což vzbudilo ve srovnání např. s balkánskou krizí pochvalnou pozornost světové veřejnosti. Není také možné zamlčet, že od roku 1993 se od mnoha pozitivních principů ustoupilo, řada moderních organizačních struktur byla zrušena, trvalo řadu let než byla např. obnovena Bezpečnostní rada státu a přijata nová vojenská legislativa, zčásti obnoveny zrušené organizační struktury a instituce ap. Zároveň s tím je nutné popsat vývoj bezpečnostního prostředí, které se změnilo naším vstupem do NATO.

2. Kritická reflexe první Bílé knihy.

Obsah této kapitoly byl již naznačen v předcházejícím textu. Měl by být varováním a výzvou ke střídlivosti, aby se nová Bílá kniha nestala jen souhrnem iluzí a zbožných přání o velikosti armády, vojenském rozpočtu a personálním zabezpečení, které není možné pro nejrozumnější lidské, finanční, materiálové aj. limity uskutečnit.

3. Členství České republiky v Severoatlantické alianci.

Šlo o zlom skutečně dějinného významu. Ocítáme se tak ve zcela nové bezpečnostní situaci. Zároveň bychom si však jako postkomunistická země se specifickou zkušeností

měli vydobýt jistý vliv na tvorbu strategie Aliance. Pro naši republiku je zvláště nutné analyzovat bezpečnostní hrozby a z nich vyplývající rizika, aby ze závěrů bylo možno odvodit, zda se spíše věnovat výstavbě armády určené k bezpečnostním či k obranným úkolům. V této části by měl být také zhodnocen náš podíl na posilování NATO, a to zvláště pokud jde o plnění úkolů, které jsme přijali a v budoucnosti přijmeme.

4. Participace České republiky na Evropské bezpečnostní a obranné politice.

Evropská bezpečnostní politika je po jistém selhání očekávaného podílu evropských členů NATO při řešení kosovského problému a bombardování Jugoslávie realitou. Prvním krokem k tomu byla integrace Západoevropské unie do Evropské unie. Evropa musí lépe využívat prostředky, které na ozbrojené síly vynakládá. Je obecně známé, že ačkoli evropské členské státy Aliance vydávají na obranu více než polovinu toho, co USA, úroveň jejich bojeschopnosti je jen zlomkem americké. Zároveň bychom však měli prosazovat, aby se většina evropských bezpečnostních problémů řešila v rámci politických, řídicích a velících struktur Aliance, nevytvářely se v Evropské unii zbytečné struktury a úřady nové.

5. Bezpečnostní politika a strategie České republiky.

V kapitole by měly být obsaženy základní myšlenky již schválené Bezpečnostní strategie České republiky. I když jde o velmi kultivovaný materiál, převládá mínění, že je spíše určen do zahraničí, k diplomatickým účelům, pro obrannou a vojenskou strategii vytváří jen obecný politický a zahraničně politický rámec, který lze jen málo operacionalizovat do textů nižší úrovně obecnosti. Proto by měl být doplněn bezpečnostní politikou, která by měla svým způsobem splnit očekávané tzv. politické zadání, tj. minimálně analýzu bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik, které by determinovaly charakter budoucí armády, dále postup při profesionalizaci armády, počet záloh a záruku jisté výše vojenského rozpočtu ve vztahu k úrovni dosaženého HDP.

6. Obranná strategie České republiky.

Tato problematika patří k nejslabším částem zpracovávaných dokumentů, zatím se spíše promítla do příslušné legislativy. Přitom je třeba přesně stanovit úkoly, které byly kdysi vymezeny pojmem „všelidovosti“ obrany, který se první Bílá kniha nahradila termínem „všeobčanskosti“. Jde tedy o problematiku úlohy státních orgánů, soudů, samosprávných orgánů, občanů ad. při budování obrany a chování při zvýšeném ohrožení republiky či napadení.

7. Vojenská strategie České republiky.

Patří k nejpropracovanějším dokumentům, bohužel však negativně ovlivňovaným buď nereálnými politickými zásahy nebo stejně tak fiktivními a neuskutečnitelnými nároky vojáků, které vedly ke zbytečnému prodlužování extenzivního rozvoje armády a neefektivnímu využití finančních prostředků, což spolu s dalšími chybami při nákupu zbraňových systémů přivedlo rezort na okraj finanční krize.

8. Armáda České republiky.

Kapitola by měla obsahovat jak vývoj polistopadových počtů armády, zbraňových systémů, organizační struktury, personálního řízení, profesionalizace ad., tak výhled do budoucnosti opírající se o střízlivou Vizi Armády České republiky do roku 2015, která

v jistém smyslu není jen jakousi vidinou, ale např. pro vědu a výzkum, vojenské školy atd. reálným zadáním další činnosti.

9. Lidské, materiální a finanční zdroje.

V této kapitole by neměla chybět kritická reflexe polistopadového hospodaření se svěřenými prostředky ve výši více než půl biliónu korun současné a hodnoty a zároveň s prezentací toho, co se za ně dokázalo. To by mělo být signálem k podstatnému zlepšení systému plánování, programování a rozpočtování, které zatím nesplnilo svou úlohu. Kapitola by měla přesvědčit, že všechny prezentované záměry ministerstva obrany a armády je možné finančně i jinak zajistit, a to zvláště pokud jde o předpokládaný nákup zbraňových systémů. Strážlivost by se měla projevit i ve vztahu ke zbrojnímu průmyslu.

10. Armáda a společnost.

Zatím se představitelům orgánů a institucí odpovědným za příslušnou oblast nepodařilo plně přesvědčit občanskou veřejnost o tom, že si při zajišťování obrany republiky počínáme dobře. Ke kladným stránkám rozhodně patří náš vstup do Aliance a naše účast v mírových misích. Na druhé straně je však patrné, že nedobře zacházíme se svěřenými prostředky, stav armády neodpovídá vynaloženým nákladům, což svědčí o tom, že do značné míry selhalo civilní řízení a kontrola armády. Je zároveň škoda, že nedokážeme prezentovat úspěchy, které ozbrojené síly dosáhly, komunikace s veřejností je nedostatečná, pracovníci ministerstva obrany nejsou schopni adekvátně reagovat na kritiku médií a veřejnosti.

Poznámky:

1. **Bílá kniha o obraně České republiky.** Ministerstvo obrany České republiky. Redakce Impuls. Praha 1995, str. 6.
2. **Bezpečnostní politika České republiky.** Závěrečná zpráva výzkumného projektu týmu vedeném Jaroslavem Jandou. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996.
3. **Bílá kniha o obraně České republiky.** Ministerstvo obrany České republiky. Redakce Impuls. Praha 1995, str. 17.
4. Tamtéž, str. 18.
5. Tamtéž, str. 40.
6. Tamtéž, str. 41.